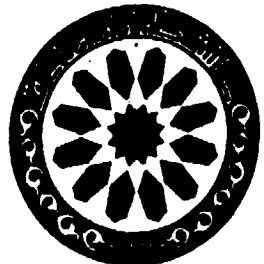

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٤٠٩٧٥

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

شماره ثبت ۱۷۶
شماره ۲

روزانه‌های ترم اول تحصیلی
۱۳۸۱

۲۰ ۱۳۱ ۱۳۸۱

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده الهیات، معارف اسلامی و ارشاد

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد الهیات (گرایش فقه و اصول)

بررسی تاریخی تطبیقی دیدگاه فقها درباره عقود تا قرن پنجم هجری

علی تولائی

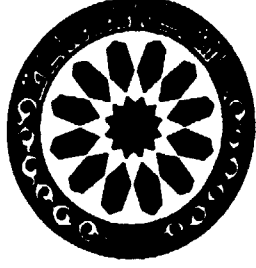
۶۰۹۷۸

استاد راهنما:

دکتر احمد پاکتچی

تابستان ۱۳۷۹

۲۰۹۷۵

کتابخانه مجلس شورای اسلامی
تهران

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده الهیات، معارف اسلامی و ارشاد

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد الهیات (گرایش فقه و اصول)

بررسی تاریخی تطبیقی دیدگاه فقها درباره عقود تا قرن پنجم هجری

علی تولائی

استاد راهنما:

دکتر احمد پاکتچی

استاد مشاور:

حجت الاسلام و المسلمین سیداحمد علم الهدی

تابستان ۱۳۷۹

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه، اقتباس و...

از این پایان نامه کارشناسی ارشد برای دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

محفوظ است. نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

۷۱۴۰۴۸۵۱۹

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای علی تولائی

تحت عنوان: بررسی تاریخی تطبیقی دیدگاه فقها درباره عقود تا قرن پنجم هجری

را از نظر شکل و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیوسته پیشنهاد می کنند.

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی محل امضاء
(۱) استاد راهنما:	دکتر احمد پاکتچی	استادیار
(۲) استاد مشاور:	حجت الاسلام والمسلمین سید احمد علم الهدی	استادیار
(۳) نماینده شورای		
تحصیلات تکمیل دانشکده:	احمد بادکوبه هزاره	
(۴) اساتید ناظر:		
	(۱) حجت الاسلام سعید رجحان	استادیار

چکیده

بخش عمده‌ای از فروع فقهی را موضوعات عرفی و احکام امضایی تشکیل می‌دهند که قراردادها را می‌توان از نمونه‌های بارز آن دانست. در نگرش فرافقه‌ی و با عنایت به زمینه‌های تمدنی، باید اذعان نمود که گسترش مفهومی و مصداقی عقود، رابطه‌ی مستقیم با ساختار اجتماعی و اقتصادی جوامع دارد. در دوره‌ی اسلامی کثرت رویدادها و کمبود نصوصی که به طور مستقیم به مسأله رخ داده پردازد، فقیهان را به بهره‌گیری از کلیات و الحاق رویدادها به مصداق منصوص از راه بسط مفهومی و مصداقی عقود سوق داده است. اگرچه عوامل و انگیزه‌های فرافقه‌ی چون ثبات اقتصادی و شرایط جغرافیایی، سبب پیدایی مسأله نوگشته است. اما عامل اساسی در گسترش عقود و تجویز معاملات یا نهی از آنها را باید به ادله و روشهای فقهی اختصاص داد. به عنوان نمونه‌ای در خور توجه می‌توان به «شکل‌گرایی» و «محتواگرایی» به عنوان دو روش اساسی در برخورد با ماهیت عقود اشاره کرد.

پایان نامه حاضر با تکیه بر آراء فقیهان مذاهب هشتگانه به ارائه توصیفی از گسترش تاریخی برخی عقود معاملی پرداخته است. تبیین زبان و روشهای مشترک مذاهب در قرون نخستین اسلامی (تا قرن پنجم هجری) در باب معاملات، ارائه نمونه‌های عملی اختلاف در مبانی اصولی یا روشهای فقهی و سرانجام زمینه‌سازی لازم برای استفاده صحیح از روایات اهل بیت علیهم السلام درباره موضوع را می‌توان از ویژگیهای این پایان نامه دانست.

واژگان کلیدی: عقود، تعهدات، بیع، ربا، اجاره، شرکت

خلاصة

كانت الموضوعات العرفية و الأحكام الامضائية و لا يزال القسم الأساس الأول للأحكام الفقهية و من أبرزها العتود. في نظرة فوق الفقهية و مع ملاحظة عوامل تمدنية، يجب الإذعان بأنّ توسعة العتود مفهومها و مصداقا ترتبط بالمباشرة بالأسس الإجتماعية و الإقتصادية للجوامع. في العهد الإسلامي، كثرة المسائل المستحدثة و قلة النصوص التي تبحث عن المسألة بالمباشرة، سافت الفقهاء إلى الإستعانة من كليات النصوص الدينية و إلحاق المسائل المستحدثة إلى المصاديق المنصوصة من طريق التوسعة المفهومية أو المصادقية للعتود. مع تأثير العوامل الخارجية كثبات الجوامع إقتصاديا و الشرائط الجغرافية في توسعة المسائل المستحدثة، يجب أن نختص الدور الأساسي في توسعة العتود و تجويز المعاملات أو النهي عنها بالأدلة و الأساليب الفقهية التي أهمها هي مراعاة اللفظ أو المعنى التي تستعان بهما في التحديد الماهوي للعتود. هذه الرسالة مع الإتكاء بالآراء المطروحة في المذاهب الثمانية تبحث عن توسعة العتود المعاملية في القرون الاولية الاسلامية حتى القرن الخامس الهجري، و من خصائصها و مميزاتها هي تبين اللسان المشترك و الأساليب المشتركة بين المذاهب في باب المعاملات و إرثة أمثلة واقعية من الآراء الأصولية و تأثيرها في الفقه الإسلامي ليعطى القارئ قدرة المقارنة و التطبيق و بوصفها تكون مدخلا للخوض في أحاديث أهل البيت عليهم السلام و الإستعانة الصحيحة منها في هذا المجال.

الكلمات الأصلية: العتود، التعهدات، البيع، الربا، الإجارة، الشركة

تقدیم به استاد، دکتر احمد پاکتچی

تشکر و قدردانی

نگارنده وظیفه خود می‌داند که از اساتید گرانقدر، حجت‌الاسلام والمسلمین سیداحمد علم‌الهدی، استاد مشاور و حجت‌الاسلام سعید رجحان، استاد داور که تذکرات لازم را برای تصحیح و تکمیل پایان نامه فرمودند، تشکر کند. همچنین ارادت و احترام خود را به تمام کسانی که همواره از کمک‌های معنوی و مادی آنها برخوردار بوده‌ام، به ویژه والدین، همسر صبورم و اساتید محترم دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام) ابراز داشته، زحمات هادی و محمدرضا تولائی در آماده‌سازی و تایپ برخی از فصول پایان‌نامه را ارج می‌نهد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۳	کلیات.....
۳	۱. تعریف عقد.....
۳	۲. اقسام عقد در فقه.....
۴	۳. جایگاه «کسب و کار» در فقه.....
۵	۴. روش تحقیق.....

فصل اول

زمینه‌های تمدنی و پیشینه تاریخی

۸	بخش اول - نگرش عمومی بر زمینه‌های تمدنی گسترش عقود.....
۱۰	۱. اقتصاد در جوامع ابتدائی.....
۱۱	۲. اقتصاد در جوامع سکونت گزیده.....
۱۱	۳. اقتصاد در جوامع پیشرفته.....
۱۱	الف. اقتصاد ملی.....
۱۱	ب. اقتصاد بین‌النسلی و صنایع بزرگ.....
۱۳	بخش دوم - پیشینه عقود در حوزه سرزمینهای اسلامی (پیش از اسلام).....
۱۳	۱. ایران.....
۱۳	الف. طبقه‌بندی قراردادهای در اوستا.....
۱۴	ب. جایگاه شهود، کتابت و سوگند در قرارداد.....

ج. نقض قرارداد.....	۱۵
د. عقد بیع.....	۱۵
ه. عقد اجاره.....	۱۵
و. عقد شرکت.....	۱۶
۲. مصر.....	۱۶
۳. شام.....	۱۶
الف. تحول عقد در حقوق روم.....	۱۷
ب. عقد بیع.....	۱۹
ج. عقد اجاره.....	۱۹
د. عقد شرکت.....	۱۹
۴. بین النهرین (بابل).....	۲۰
۵. شریعت یهود.....	۲۱
۶. شبه جزیره عربستان.....	۲۲
الف. یمن.....	۲۲
ب. حجاز.....	۲۳

فصل دوم

بررسی تاریخی متون دینی و گزارشهای مربوط به عقود

درآمد.....	۲۷
۱. عقود.....	۲۷
۲. اکل مال به باطل.....	۳۱
۳. تجارت.....	۳۱
تجارت در حج.....	۳۳
۴. تراضی.....	۳۴

۳۵ دین	۵. دین
۳۵ جایگاه اشهاد و کتابت در دین	جایگاه اشهاد و کتابت در دین
۳۷ بیع	۶. بیع
۳۷ ماهیت بیع	ماهیت بیع
۳۸ مشروعیت بیع	مشروعیت بیع
۴۰ بخش اول - ربا	بخش اول - ربا
۴۰ ۱. پیشینه تاریخی	۱. پیشینه تاریخی
۴۶ ۲. تنقیح جایگاه بحث	۲. تنقیح جایگاه بحث
۴۶ الف. بیع	الف. بیع
۴۶ ب. دین مقرر در ذمه	ب. دین مقرر در ذمه
۴۷ ۳. فقه اهل سنت	۳. فقه اهل سنت
۴۷ الف. نگرشی بر تعلیل فقها در باب اجناس ربوی	الف. نگرشی بر تعلیل فقها در باب اجناس ربوی
۵۰ ب. دیدگاه عثمان بنی و فقیهان ظاهری	ب. دیدگاه عثمان بنی و فقیهان ظاهری
۵۱ ج. دیدگاه اسماعیل ابن علیّه	ج. دیدگاه اسماعیل ابن علیّه
۵۱ د. مذهب ابن عباس در مورد مبادله طلا با طلا یا نقره به نقره (صرف)	د. مذهب ابن عباس در مورد مبادله طلا با طلا یا نقره به نقره (صرف)
۵۳ ه. فقه اباضی	ه. فقه اباضی
۵۴ ۴. مکتب اهل بیت (ع)	۴. مکتب اهل بیت (ع)
۵۴ ۵. فقه امامیه	۵. فقه امامیه
۵۶ ۶. نگرشی تاریخی بر مسأله تنزیل (ضع و تعجل)	۶. نگرشی تاریخی بر مسأله تنزیل (ضع و تعجل)
۵۸ بخش دوم - سلم	بخش دوم - سلم
۵۹ ۱. پیشینه تاریخی	۱. پیشینه تاریخی
۶۰ ۲. ماهیت سلم	۲. ماهیت سلم
۶۲ ۳. مشروعیت سلم	۳. مشروعیت سلم

۶۳	۴. روند گسترش فروع.....
۶۴	۵. شرایط سلم.....
۶۵	الف. وصف.....
۶۵	ب. قبض «رأس المال» در مجلس.....
۶۷	ج. أجل.....
۶۹	سلم حال.....
۷۰	د. مکان تسلیم.....
۷۲	هـ. وجود مورد سلم.....
۷۵	بخش سوم - اقاله.....
۷۶	۱. پیشینه تاریخی.....
۸۰	۲. ماهیت اقاله.....
۸۴	بخش چهارم - گونه های خاص بیع.....
۸۴	الف. بیع تولیت.....
۸۵	۱. پیشینه تاریخی.....
۸۷	۲. بررسی فقهی.....
۸۹	ب. بیع برنامه.....
۸۹	۱. واژه شناخت.....
۸۹	۲. پیشینه تاریخی.....
۹۲	۳. بررسی فقهی.....
۹۳	فقه امامیه.....
۹۵	ج. بیع عربون (بیعانه).....
۹۵	۱. واژه شناخت.....
۹۶	۲. پیشینه تاریخی.....

۹۷ ماهیت.	۳
۹۸ مشروعیت.	۴
۹۹ بخش پنجم - اجاره.	
۱۰۰ ۱. ماهیت اجاره.	
۱۰۰ ۲. مشروعیت.	
۱۰۲ ۳. روند گسترش فروع.	
۱۰۳ ۴. نگرش تاریخی بر ماهیت و ضمان اجیر در فقه اسلامی.	
۱۰۳ الف. زمینه های تمدنی و پیشینه تاریخی.	
۱۰۴ ب. بررسی گرایشهای فقهی سده های ۱ و ۲ ق. در مسأله ضمان اجیر.	
۱۰۴ ۱. فقه اهل بیت (ع).	
۱۰۸ ۲. فقه صحابه.	
۱۰۸ ۳. گرایشهای بومی.	
۱۰۹ الف. مدینه.	
۱۰۹ ب. مکه - یمن.	
۱۱۰ ج. بصره.	
۱۱۰ د. کوفه.	
۱۱۳ هـ. شام.	
۱۱۳ و. مصر.	
۱۱۳ ج. نگرشی تحلیلی به مسأله اجیر در فقه مذاهب.	
۱۱۳ ۱. فقه حنفی.	
۱۱۵ ضمان اجیر در فقه حنفی.	
۱۱۹ ۲. فقه مالکی.	
۱۲۰ ضمان اجیر در فقه مالکی.	
۱۲۳ ۳. فقه شافعی.	

۱۲۴ ضمان اجیر در فقه شافعی.
۱۲۷ ۴. فقه حنبلی.
۱۲۷ ضمان اجیر در فقه حنبلی.
۱۲۹ ۵. فقه زیدیه.
۱۳۰ ضمان اجیر در فقه زیدیه.
۱۳۱ ۶. فقه ظاهری.
۱۳۲ ۷. فقه اباضی.
۱۳۳ ۸. فقه امامیه.
۱۳۴ ضمان اجیر در فقه امامیه.
۱۴۱ بخش ششم - استصناع.
۱۴۱ ۱. پیشینه تاریخی.
۱۴۳ ۲. بررسی فقهی.
۱۴۳ الف. فقه حنفی.
۱۴۴ ۱. مشروعیت.
۱۴۴ ۲. ماهیت.
۱۴۶ ۳. شرایط صحت.
۱۴۸ ۴. آثار عمومی.
۱۴۹ ب. فقه مالکی.
۱۵۰ ج. فقه شافعی.
۱۵۰ د. فقه حنبلی.
۱۵۱ ه. فقه امامیه.
۱۵۳ بخش هفتم - شرکت.
۱۵۳ ۱. جایگاه شرکت در متون دینی اسلامی.